

Jerneja Jezernik z
Ralfom Čeplakom
Mencinom

Jezernik: Maja ste v Slovenskem etnografskem muzeju na Metelkovi odprli razstavo *Afganistan – slovenski pogledi*, ki predstavlja enega od vrhuncev vašega kustodiata za Azijo. Ljudje in tradicija Afganistana v Slovenskem etnografskem muzeju doslej še niso bili predstavljeni, muzej hrani le skromno gradivo, zato je bilo toliko bolj pomembno, da ste se sami odpravili na teren, navezali stike s poljskim muzejem in pridobili predmete tudi od Slovencev, ki so v različnih obdobjih potovali po Afganistanu. Ampak od zamisli do realizacije je moralo preteči veliko vode ...

Čeplak Mencin: Leta 2010 je bila v Celju manjša razstava otroških risb afganistanskih beguncev iz Irana in Afganistana, katere kustos sem postal; popeljal sem jo po različnih krajih Evrope in v ZDA. Dobil sem zamisel, da bi se lotil samostojne etnološke razstave o Afganistanu, ki je po 11. septembru 2001 spet prišel na svetovno agendo. A od ideje do realizacije razstave so se zamenjale štiri slovenske vlade, zamenjali so se štirje ministri in ena ministrica za kulturo in zamenjala se je direktorica muzeja. Lahko si predstavljate, kako frustrirajoče je, ko se že vse dogovoriš z enim ministrom, a zaradi menjave na vrhu vse pade v vodo in začneš spet od začetka. Morda je bila edina prednost ta, da sem z leti ustvaril ogromen arhiv fotografij, člankov in kontaktov, povezanih z Afganistanom. Kakor koli, leta 2011 mi je le uspelo v okviru projekta

Ralf Čeplak Mencin

raziskave reintegracije vračajočih se afganistanskih beguncev iz Irana ter s pomočjo nemške nevladne organizacije HELP in slovenske razvojne pomoči za mesec dni odpotovati v Afganistan, v Herat. Tam sem navezal številne stike, od rektorja univerze do direktorja novonastalega in prav v času mojega bivanja odprtega muzeja. V mesecu dni sem dobro spoznal sodobni Afganistan. Takrat seveda še nihče ni pričakoval begunske krize, ki je sledila leta 2015. Prepričan sem, da bi bili ob takih razstavah in primerni medijski podpori izpadi ksenofobije dosti manjši, kajti glavni razlog za strah in predsodke je neznanje ali nepoznavanje. Z razstavo, ki se je le zgodila, želimo poleg informiranja o Afganistanu in njegovih prebivalcih tudi razbijati stereotipe in predsodke. Sam potujem že od štirinajstega leta in v osemindvajsetih letih sem najbolj odprte, gostoljubne in prijazne ljudi srečeval prav v islamskih deželah. S posojjo predmetov so nam prijazno priskočili na pomoč v varšavskem Muzeju Azije in Pacifika, osemindvajset Slovenk in Slovencev mi je zaupalo svoje afganistanske zgodbe, ki smo jih oktobra lani objavili v knjigi *Afganistan – slovenski pogledi* in je pomenila napoved razstave, enaindvajset Slovenk in Slovencev pa nam je posodilo predmete, ki so jih prinesli iz Afganistana, kar je poleg na desetine čudovitih fotografij, tekstov in videoposnetkov temelj istoimenske razstave.

Jezernik: Kaj vse ste o slovensko-afganistanskih stikih, o osebnih izkušnjah Slovencev in Slovenk od poznih 60. let prejšnjega stoletja pa vse do danes zbrali v knjigi *Afganistan – slovenski pogledi*?

Čeplak Mencin: Prvi do zdaj znani Slovenec, ki je prepotoval Afganistan in o tem tudi pisal, je bil Aleksander Ličan iz Ilirske Bistrice, ki je po prvi svetovni vojni kot avstro-ogrski vojak bežal iz ruskega ujetništva v Sibiriji in na poti v Iran prek Uzbekistana prepotoval tudi Afganistan, kar je opisal v knjigi *Spomini iz Sibirije* (Ljubljana, 1936). V 60. letih so Afganistan oziroma Hindukuš odkrili slovenski alpinisti, ki so leta 1968 pod vodstvom Aleša Kunaverja tam osvojili kar štiri prvenstvene smeri. V 70. letih je v to deželo potovalo več deset mladih Slovenk in Slovencev, popotnikov, hipijev, avanturistov in študentov etnologije. Takrat je bila Jugoslavija del gibanja neuvrščenih in ena redkih držav, s katere potnim listom si lahko brez težav potoval po kopnem od Jugoslavije pa vse do Indije. Kamor koli si na tej poti prišel z jugoslovanskim potnim listom, si bil dobrodošel. Republika Slovenija je v dogajanje v Afganistanu vključena od leta 2004. Z vstopom Slovenije v Nato se je država pridružila

silam OZN ISAF, ki so bile ustanovljene na konferenci o Afganistanu v Bonnu v Nemčiji decembra 2001. Glavnina slovenskih vojakov je delovala v provinci Herat. V PRT, skupini za obnovo province, v Heratu pa sta pri pomoči razvojnih projektov sodelovala po dva slovenska civilna strokovnjaka. Leta 2014 se je iz Afganistana s silami ISAF vrnila tudi slovenska vojska, tam je ostalo le še nekaj naših vojaških svetovalcev, okrepilo pa se je delovanje slovenskih nevladnih organizacij v okviru razvojne in humanitarne pomoči Afganistanu.

Jezernik: Afganistan in njegove prebivalce v današnjem času praviloma poznamo le v zvezi z dolgoletno vojno in begunci, ki želijo ubežati smrti in revščini. Mediji ga prikazujejo večinoma pristransko, le redko omenijo, da je imela ta dežela nekoč visoko razvito civilizacijo, da ima bogato zgodovino, pestre šege in navade, velikane, kot sta bila Zaratustra in Rumi ...

Čeplak Mencin: O tem vemo na zahodu le malo, morda le ozko specializirani strokovnjaki. Res pa je, da vse od leta 1979, ko je Afganistan napadla takratna Sovjetska zveza, tam divja vojna. Se pravi že skoraj štirideset let! Štirideset let pomeni dve do tri uničene generacije! Jasno je, da se je v tem času podoba Afganistana radikalno spremenila. Od časa vladavine kralja Amanullaha Khana (1919) do leta 1973, do državnega udara, ko so s prestola vrgli kralja Zahir Šaha, je bil Afganistan revna, a miroljubna država. Odločil sem se, da ga prikažem z zgodbami, vizualnimi in zapisanimi. V Afganistanu živi štirinajst večjih etničnih skupin, ki jih omenja tudi njihova nacionalna himna. Preredko se zavedamo, da večina teh izvira iz indoevropskega ljudstva, torej imamo skupne korenine. Razstava z muzejsko govorico predstavlja slovenske poglede na Afganistan. Seveda gre za razstavo o "Drugem", a skozi drugega, drugačnega spoznavamo tudi sebe. Razstava nikakor ne želi biti evropocentrična ali slovenocentrična. Idealno bi bilo, če bi jo lahko postavljali skupaj z afganistanskimi kolegi, a žal to ni bilo mogoče. Do neke mere so sodelovali posamezni afganistanski begunci in afganistanski prijatelji. Prek geografskih in zgodovinskih dejstev ter slovenskih pogledov razstava obiskovalca pripelje do vprašanja vojaške intervencije ISAF, do begunskega vprašanja – leta 2015, ko je Afganistan dobesedno vstopil v Slovenijo –, do vprašanja drog in njihove zlorabe – 90 % opija na svetu pridelajo v Afganistanu – in do končnega vprašanja, kaj čaka Afganistan v prihodnosti.

Seveda nismo vedeževalci, želimo si le, da bi se Afganistan konsolidiral in znova zaživel normalno življenje.

Jezernik: Koliko ste lahko na razstavi poudarili tudi kritične, družbenopolitične in družbenoaktualne vsebine? Je mogoče s postavitvijo takšne razstave odpreti tudi civilizacijske in etične dileme, razbiti kakšen predsodek in omiliti iracionalne strahove?

Čeplak Mencin: Sam vidim sodobno muzejsko razstavo, še posebej etnološko, kot ogrodje, hrbtenico, na katero pripenjamo najrazličnejša relevantna, družbenopolitična vprašanja. Ni nujno, da razstava daje odgovore, pomembno je, da daje obiskovalcu misliti, da se začne sam spraševati. Vemo, da življenje ni črno-belo, ampak ima najrazličnejše nianse. Pomembno se mi zdi, da se obiskovalec ob taki razstavi zave teh nians. Prav Afganistan lahko vzbudi mnoga kontroverzna in ambivalentna vprašanja, na primer vprašanje burke oziroma zakritosti žensk. Z zahodnega zornega kota gre za zatiranje žensk. Ni pa nujno, da vse Afganistanke na to gledajo enako. Nekaterim, pogovarjal sem se z njimi, predstavlja zakritost umik pred nepoklicanimi pogledi, morda je to celo komoditeta – ne razmišljajo, kaj bodo oblekle pod burko – ali preprosta odločitev. Vsaka kultura ima svoje posebnosti in k razlagi in razkrivanju tega je poklicana etnologija. Ne pa k vrednotenju! Nobena kultura ni boljša ali slabša od druge! Pri prisilnih porokah gre za mnoge moralne in etične dileme, še bolj pri posilstvih, ko žrtev, žensko, zaprejo, če ima otroka, pa še otroka, kot da bi bila ona kriva posilstva. Afganistan je še vedno izrazito patriarhalna družba, kjer neveste prodajajo, kjer lahko pride nevesta v nevzdržne razmere in je mnogim edini izhod samozažig. Grozljivo! A po drugi strani tam čast in beseda nekaj veljata. Najhujše obdobje je bil čas vladavine talibanov od srede devetdesetih let do leta 2001. Ženske se niso smele šolati, morale so ostajati doma, na cesto so lahko šle le v spremstvu mož ali ožjih sorodnikov. Nihče na zahodu ni verjel, da je kaj takega konec 20. stoletja sploh mogoče. A očitno je bilo. Vse bolj verjamem, da človeštvo kljub izjemnemu tehnološkemu napredku živi ciklično: v družbenopolitičnem smislu napreduje, nazaduje, spet napreduje in nazaduje itn. Nikjer na tem svetu ni zagotovila, da bo človeštvo skozi čas le napredovalo. Države, kot so Afganistan, Sirija, Irak, Libija, Somalija, so živ dokaz za to, kako lahko tuje sile neko državo sesujejo, in potem traja generacije, da se spet sestavi. Zavedam se, da vsega tega razstava na 400 kvadratnih metrov ne more prikazati,

lahko pa z govorico simbolov in metafor odpira vprašanja, za katera ni nujno, da so osredotočena le na samo temo razstave, ampak se lahko izkaže, da so univerzalna. Seveda nisem tako naiven, da bi mislil, da bo ena muzejska razstava premaknila zadeve, a star pregovor pravi, da zamah metuljevega krila lahko povzroči tornado. Moj namen bo dosežen, če se bodo ljudje začeli pogovarjati o Afganistanu, če bodo začeli gledati na Afganistance kot na sebi enake, konec koncev imamo ljudje po vsem svetu zelo podobne potrebe, različne kulture pa nas lahko bogatijo.

Jezernik: Afganistan ste obiskali oktobra 2011 na pobudo Ministrstva za zunanje zadeve, Oddelka za razvojno pomoč. Kako ste doživeli deželo, ki so jo mednarodni politični interesi in pa radikalni islam sčasoma potisnili na dno in jo spremenili v eno najnevarnejših in najrevnejših držav na svetu?

Čeplak Mencin: Iz iranskega Mashada me je do meje pripeljal iranski šofer nemške nevladne organizacije HELP, na drugi strani pa naj bi me pričakali njihovi predstavniki in me odpeljali v Herat. A od iranske do afganistanske meje sem šel peš. Po opravljenih carinskih formalnostih sem odkorakal v Afganistan in pričakoval, da me bo sprejel kdo od predstavnikov HELP-a, ki bo znal angleško. Prav dosti zahodnjakov te meje ne prečka, zato se mi je približal neki Afganistanec, ki je izstopil iz rzsutega avtomobila in me vprašal, v dariju seveda, ali sem Ralf! Kdo drug bi še vedel, da sem tu? Zato sem mu zaupal, prikimal in mu s prtljago sledil do avtomobilske razbitine. V avtu sta bila še dva Afganistanca v značilnih oblačilih, s turbani. Zanimiv je bil občutek, ko sem vstopil v Afganistan. Iran je urejena država s teokratsko diktaturo. Počutiš se varno, a si nadzorovan. V Afganistanu pa vlada kaos. Vse je na cesti, vrvež, kupi oblačil in zelenjave, gneča, moški, ženske, otroci z vozički prevažajo prtljago od carine do avtobusov, tovornjakov ali taksijev, v kantah prevažajo bencin, ki ga kupujejo ceneje od iranskih šoferjev in ga preprodajajo afganistanskim šoferjem. Skratka, huda gneča, kot sem je bil pravzaprav vaju še iz drugih azijskih držav. Odpeljali smo se. Fantje niso znali niti besede angleško. Po kakšnih petih kilometrih so nenadoma zavili na stransko cesto in oddrveli naprej. Takrat, priznam, sem dobil cmok v grlu. Poznal sem zgodbe o ugrabitvah, saj vsak zahodnjak šteje. Tudi če sam nima denarja, ugrabitelji pričakujejo, da bo njegova država plačala odkupnino. Še večji cmok se mi je naredil, ko smo se ustavili pred visokim obzidjem z jeklenimi vrati. Vrata so se odprla, zapeljali smo na

dvorišče, nato so se vrata prav hitro spet zaprla. Takrat sem pomislil, da ni šans, da bi me kdo še kdaj našel. A na srečo so se zadeve obrnile popolnoma drugače. Fantje so bili lačni in so na poti v Herat zavili k so-rodnikom na kosilo; tudi mene so bogato pogostili. Po dolgem času sem spet sedel na tleh in jedel z rokami, kot to počne vsaj pol sveta. Kamen se mi je odvalil s srca. Po kosilu se je pot normalno nadaljevala po cesti do Herata, do sedeža HELP-a, kjer so mi izrekli dobrodošlico. Mesec dni sem bil njihov gost in deležen sem bil izjemnega udobja. Že pred odhodom mi je dal mnoge koristne informacije Srečko Zajc z MORS-a. Po meju sem stopil v stik z našimi v PRT-u, takrat je bila tam Petra Širok, ki me je takoj začela obveščati o varnostni situaciji. Pol leta pred mojim prihodom je bila zaradi detonacije ranjena civilna funkcionalna strokovnjakinja Melita Šinkovec. Petra mi je pomagala tudi pri iskanju tolmača. Našla sva dr. Ahmada Wallija, mladega brezposelnega zdravnika, ki me je bil pripravljen spremljati mesec dni. Bil mi je v veliko pomoč in postala sva dobra prijatelja. Še zdaj sva v stikih, čeprav se je z družino preselil v ZDA. Ker nisem bil v uniformi, sem bil privilegiran. Lahko sem se sprehajal po celem mestu, HELP pa mi je po potrebi zagotavljal tudi prevoze. Bil je zelo intenziven in ploden mesec. Po vrnitvi domov sem napisal obširno poročilo za Ministrstvo za zunanje zadeve in upam, da je Oddelek za razvojno pomoč dobil realnejšo sliko o smislu slovenske razvojne pomoči Afganistanu.

Jezernik: V glavnem ste se lahko v Afganistanu aktivno srečevali le z moškimi prebivalci, ženski svet je za vas ostal zaprt.

Čeplak Mencin: Afganistanke sem srečal v prostorih HELP-a. Večina jih je znala tudi angleško. Bile so sproščene, vajene tujcev in lahko smo se pogovarjali. Kljub desetletjem vojne je večina Afganistank in Afganistancev, s katerimi sem se srečeval, ohranila smisel za humor. Radi se šalijo in smeji. Ženske sem srečal v kooperativi, ki se ukvarja s pridelovanjem in prodajo žafrana – afganistanski je med najkvalitetnejšimi na svetu –, prodajo oblačil in nakita ter kozmetike, pa v tkalnicah preprog in imel celo intervju z neko podjetnico, ki je imela svoje gradbeno podjetje. Videl sem tudi študentke likovne akademije; tam so pripravili prvo likovno razstavo v zgodovini novega Afganistana. Razen tega pa je bil svet žensk zame bolj ali manj tabu. Ženske sem večinoma srečeval na ulicah v burkah. Bil sem povabljen na poroko, kjer praznujejo moški posebej in ženske posebej; ob tej priložnosti nisem videl niti ene ženske.

Ko sem bil povabljen na večerjo k svojemu tolmaču dr. Walliju, me je presenetilo, da kljub izjemni postrežbi in pripravi jedi nisem niti enkrat videl njegove žene. Moški svet pa mi je bil dostopen.

Jezernik: Prvič ste bili v Afganistanu v hipijevskih časih, na tako imenovani hipijevski poti, ki je vodila v Indijo prav prek Afganistana. Kako ste doživeli to deželo takrat, še posebej, če jo primerjate s tragičnim razvojem dogodkov po ruski okupaciji dežele?

Čeplak Mencin: S sestro, s katero se še vedno zelo dobro razumeva, sva po kopnem potovala v Indijo. Star sem bil devetnajst let, pred mano so bile "ta dolge" počitnice med gimnazijo in fakulteto. V tistem času mi je bilo hipijevsko gibanje zelo blizu, tako filozofija kot glasba, do neke mere celo droge. Toda s sestro sva se odločila, da bova potovala zaradi ljudi in dežel. Že takrat se je v meni prebujala "etnološka" žilica, ne da bi za to sploh vedel. Celo tega nisem vedel, da bom po vrnitvi študiral etnologijo. Nisva bila torej "klasična" hipija, ki bi potovala v Azijo zaradi cenene droge, ampak sva potovala zaradi avtentičnega doživljanja in spoznavanja novih dežel, kultur, vonjav, okusov, glasbe. In imela sva srečo. Že v Afganistanu sva naletela na zelo tople in odprte ljudi, še bolj pa v Indiji, kjer naju je neka družina skoraj posvojila. Kombinacija sestra-brat se je izkazala za zelo uspešno, saj ta odnos v vseh azijskih deželah zelo spoštujejo. Imela sva dostop tako v moški kot v ženski svet, ki sta v večini azijskih dežel še vedno strogo deljena. Takrat so bila mesta Herat, Kandahar, Kabul, Džalalabad odprta, skoraj pravljlična, kot iz Biblije. Zvečer so brlele petrolejke, po cestah so zvončkljale konjske kočije s kraguljčki, moški z dolgimi bradami in turbani so pred delavnicami in trgovinami posedali na z vrvmi pletenih posteljah, kadili vodne pipe, dostikrat s hašišem, in pili čaj. V karavanserajih so se zbirali hipiji, poslušali Pink Floydje ali Greatful Deade, se zakajali in pripovedovali najrazličnejše štorijske od Istanbula do Katmanduja in nazaj. Nad nami pa na milijone zvezd. Vse je bilo umirjeno, tako drugače od življenja doma. Nobenih obveznosti in odgovornosti! Bili smo le nekajdnevni bogati turisti, ki smo uživali v čudoviti pokrajini, v tehnološko zaostali deželi, ki je spominjala na srednji vek, kjer je bila večina prebivalstva nepismena, kjer so ob porodih umirale številne nosečnice, kjer je bila povprečna življenjska doba okrog štirideset let, kjer so razsajale črne koze, kjer so bile že takrat ogromne socialne razlike, kjer je imel vaški ali plemenski vodja roko nad življenjem in smrtjo, kjer so snahe za tašče

opravljale suženjsko delo, in če niso rodile sinov, so bile preklete do konca življenja itn. Seveda pa o vsem tem nismo razmišljali! Tudi o otroški delovni sili, o brezpravnosti otrok in žena in o njihovem izkoriščanju nismo razmišljali ... Afganistan je takrat sodil med neuvrščene, zato smo mu bili kot Jugoslovani še bliže kot preostali turisti. In nihče ni slutil, kaj se bo zgodilo že čez pet let!

Jezernik: Kot etnolog in svetovni popotnik ste se tako po poklicni kot tudi po zasebni plati večkrat aktivno srečali s Tibetom. Med drugim ste leta 1986, ko se je Kitajska začela odpirati svetu, obiskali Tibetance v provinci Kham, najvzhodnejše tibetansko mestece Kanding in tamkajšnji samostan-svetišče. Pozneje ste se v Tibet vrnili še v letih 1994 in 1995. Kaj se vam je ob teh izkušnjah razkrilo o Tibetancih in kako je to vplivalo na vašo poklicno kariero?

Čeplak Mencin: Prvič sem slišal za Tibet, ko sva s sestro poleti 1974 štopala po Makedoniji in nama je ustavil neki Holandec. Z velikim navdušenjem nama je pripovedoval o knjigi Heinricha Harrerja *Sedem let v Tibetu*, ki takrat še ni bila prevedena v slovenščino. Potem sem na Tibet pozabil. Tibet je bil del komunistične Kitajske, ki je bila v času kulturne revolucije med letoma 1966 in 1976 nepredušno zaprta. A v času mojega enoletnega bivanja leta 1986 na Kitajskem se mi je Tibet "približal". Prve Tibetance sem srečal maja 1986, ko sva šla z nemškim prijateljem Miho v provinco Yunnan za dva tedna na počitnice. Iz glavnega mesta Kunming sva se z avtobusom odpeljala v Dali, v tistem času pravljično mesto, kjer živi ljudstvo Bai. V mestu ob velikem jezeru Erhai so vsako leto organizirali velik semenj, kamor so se ljudje zgrinjali od blizu in daleč. In tam sem videl prve Tibetanke in Tibetance, večinoma zeliščarje in zdravilce, tako drugačne od preostalih, ki so me takoj spomnili na severnoameriške Indijance. Verjetno je takrat v meni vzniknila velika želja po obisku te nedostopne, mistične dežele. In res sva se z dekletom jeseni 1986 na poti domov iz Chengduja po serpentinasti vojaški cesti s starim "razsutim" avtobusom odpeljala v Ya'an, Kanding in naprej v Garze, ki je že na tibetanski planoti. In naprej do manjšega kraja Dege, kjer stoji pomemben tibetanski samostan s tiskarno. Tu sem zbolel za pljučnico, a "na srečo", saj naju je to ustavilo za kakih deset dni in sva prav zato pričakala nenapovedan prihod njegove svetosti desetega pančenlame, to je bil Lobsang Trinley Lhündrub Chökyi Gyaltsen, kar je bilo nepozabno doživetje. Pančenlama je drugi v hierarhiji tibetanskega

budizma. Bilo je kot v filmu. Verjetno sva edina Slovenca, ki sva ga kadar koli videla v živo. Množice Tibetank in Tibetancev na konjih in peš so se zgrinjale v Dege, v najboljših opravah, ženske z ogromnimi turkizi in s koralami v kitkah, moški s sabljami in z dolgimi okrašenimi kožuhastimi plašči, z obvezno mahajočimi rokavi. V posebej za ta obisk pripravljenih kuriščih so sežigali dišeče veje iglavcev, ki so zadimile ves Dege, ljudje pa so se postavili v več kilometrov dolg sprevod, ki je pričakal pančnenlamo. Preselili smo se v drug čas, v drug prostor. Kot da ne bi bili v 20. stoletju na Kitajskem. To srečanje je naredilo name izjemen vtis. Čez nekaj dni sva z dekletom nameravala nadaljevati pot in se pretihotapiti v prepovedano Avtonomno pokrajino Tibet in naprej do Lhase, a nama ni uspelo. Tako sva se obrnila proti severu, proti provinci Qinghai, kjer sva obiskala še nekaj zelo svetih tibetanskih samostanov in potem nadaljevala pot v Xinjiang. Leta 1992 sem prvič obiskal indijski Ladak, Mali Tibet, kot mu pravijo, kjer so Indijci ohranili avtentični tibetanski budizem. Iz Ladaka pa sem se spustil v Dharamsalo, center tibetanskih beguncev in domovanje štirinajstega dalajlame.

Minilo je osem let, preden sem se ponovno odpravil na Kitajsko in ugotovil, da so se razmere sprostile in da so Tibet odprli za tuje obiskovalce. S prijateljem Grego sva organizirala prvo potovanje Slovenk in Slovencev v Tibet. Iz Chengduja smo leteli v Lhaso in si v treh tednih ogledali vse pomembne kraje in samostane, palačo Potala, letno palačo Norbulingka, Gyangze, Xigatse ... Vse nas je presunila čudovita, širna pokrajina, modrina neba, milijarde zvezd, odprti in prijazni Tibetanci, njihova globoka pobožnost, slikoviti samostani in zavedanje o vse večjem kitajskem zatiranju. To je bil še čas pred prihodom železnice v Lhaso leta 2006. Z vlaki se seveda na Tibet priseljuje vse več Kitajcev Han in Tibetanci postajajo manjšina v lastni deželi. Ponavlja se ameriška zgodba "Divjega zahoda"; ko so v 19. stoletju zgradili železnico z atlantske do pacifiške obale, so prvotne prebivalce izrinili v rezervate.

V Tibet sem se vrnil še leta 1995, tokrat prek Katmanduja, pozneje pa se nisem več vračal. A leta 2002 smo v Društvu za podporo Tibetu organizirali prvi obisk njegove svetosti dalajlame v Sloveniji; v Ljubljani je praznoval svoj 67. rojstni dan. Obiskal je tudi Slovenski etnografski muzej. Ob tej priliki sem dal pobudo, poiskal osem soavtorjev in z zaščobo Učila smo izdali knjigo *Srečevanja s Tibetom*.

Jezernik: Komunistična represija na Tibetu pa je povzročila tudi velik val tibetanskih beguncev. Dalajlami je v izgnanstvo – svoje središče ima v

severni Indiji – sledilo več kot 120.000 Tibetancev, ki so se sčasoma razkropili po številnih državah sveta. Koliko tibetanskih skupnosti danes živi po svetu, koliko po zahodni Evropi in na primer v Sloveniji? Na podlagi katerih vrednot so tibetanski begunci preživel, ohranili svojo kulturo, religijo, jezik, način življenja, se ne stopili z okoljem, v katerem so se naselili, temveč mu, nasprotno, sami v zameno veliko dali? In pa kako jih je begunska usoda vendarle predrugačila kot narod, kot posameznike?

Čeplak Mencin: Največ Tibetancev je pobegnilo v Indijo, a precej tudi v himalajske države Nepal, Sikim, Butan. Po svetu so se razkropili v Kanado, ZDA, Avstralijo, v Evropi jih je največ v Švici, Nemčiji, nekaj v Italiji, Franciji in Veliki Britaniji. V Sloveniji jih ni. Tibetanski begunci nimajo problemov z integracijo. Seveda jih družijo njihova kultura, jezik, tibetanski budizem, šege in navade ... Vsakič, ko jih obišče dalajlama, ki precej potuje, se zberejo in zbrano sledijo njegovim učenjem. Seveda pa je tudi pri Tibetancih podobno kot pri vsaki emigrantski ali imigrantski populaciji: tretja generacija se že močno asimilira z dominantno populacijo, jezik se izgublja, prav tako šege in navade. Verjetno je tibetanski budizem tisti, ki jim do neke mere ohranja identiteto. Zahod Tibetance v marsičem tudi romantizira. Do kitajske okupacije je bila to fevdalna teokracija, ki je izkoriščala nižje sloje. A skoraj vsaka družina je poslala vsaj enega ali tudi več otrok v samostane, kjer so imeli brezplačno bivanje in šolanje in so lahko dosegli zelo visoke položaje v cerkveni hierarhiji. Življenje samostanov, menihov in nun ter mestnega prebivalstva in fevdalcev je bilo zelo prepleteno in je medsebojno vplivalo drugo na drugega. Zato težko govorimo, da je imela tibetanska cerkev le avtoritarno vlogo. Dobršen del prebivalstva pa je živel nomadsko življenje. Selili so se s čredami jakov in ovac. In vsake toliko časa so romali v sveta mesta oziroma v budistična svetišča, nekateri tudi na najbolj ekstremen način – v obliki prostracije: iz stoječega položaja pokleknejo, se na tleh iztegnejo, vstanejo in vse to nešteto krat ponovijo. Ne poznam nobene kulture ali religije, ki bi na tako ekstremen način izražala svojo versko vdanost. Usoda beguncev je močno vplivala na Tibetance. V Dharamsali na primer so se kar dobro znašli. Mnogi trgujejo, imajo restavracije, hotele, saj v Dharamsalo oziroma v McLeod Ganj, kjer si je dalajlama ustvaril dom v izgnanstvu, prihajajo množice z vsega sveta. Vsake toliko časa ima dalajlama budistična učenja in poslušat ga prihajajo tako Tibetanci kot zahodnjaki. Ne le da je dobil Nobelovo nagrado za mir,

nesporno je tudi velika moralna avtoriteta tega sveta. Napisal je vrsto popularnofilozofskih knjig, ki so izšle v tisočernih nakladah in so prevedene v številne jezike ter tudi s tem zahodu približal tibetanski budizem in "tibetansko vprašanje". Sam si ne prizadeva za odcepitev Tibeta od Ljudske republike Kitajske, temveč le za večjo avtonomijo. Včasih njegovo nenasilno in morda preveč "servilno" politiko do Kitajcev kritizirajo tudi Tibetanci sami. Mnogi bi se raje nasilno uprli. A kakor koli, tibetansko vlado v izgnanstvu je vzpostavil na temelju parlamentarne demokracije, na neki način "sestopil" z oblasti, je pa še vedno največja avtoriteta, čeprav večkrat izjavi, da ne ve, ali se bo še kdaj reinkarniral.

Jezernik: Kateri so po vašem mnenju tisti elementi, s katerimi so Tibetanci bistveno preželi zahodno kulturo?

Čeplak Mencin: Zahod drvi v vse hujše razosebljanje, povečevanje materialnega bogastva, prestiža, kariere, moči itn., a ljudje čutijo vse hujšo praznino, razčlovečenost, odtujenost. Dosegli smo nesluten tehnološki napredek, bogastva je toliko, da bi vsi ljudje na tem svetu lahko živeli dostojno življenje, medicina je tako napredovala, da bi lahko izkoreninili večino bolezni, skratka, lahko bi imeli raj na zemlji! A žal ni tako! Razlike se samo večajo, vse bliže smo svetovni kataklizmi, okolje je vse bolj onesnaženo, uničujemo atmosfero, segreva se ozračje in posledično prihaja do vse hujših naravnih katastrof. Sam sem preživel najhujši tajfun vseh časov, tajfun Hayan leta 2013, in vem, kako se človek počuti, ko divja orkanski veter s 300 km/h in letijo hiše mimo njegove glave. Takrat sem spoznal, kako nemočni smo v primerjavi s silo narave, a kljub temu zaradi neskončnega egoizma posameznikov, narodov, religij, ideoloških prepričanj ... drvim v prepad. Pri teh vprašanjih nam budizem, tudi tibetanski, ponuja mnoge odgovore in rešitve, a žal se mi zdi, da še nismo dosegli zrelosti, ko bi z vso odgovornostjo obrnili krmilo. Tudi mnogi Tibetanci zapadajo potrošništvu, si želijo večje materialno blagostanje, se odmikajo od svoje duhovne tradicije ... Očitno vsi potrebujemo svojo lekcijo.

Jezernik: Poseben mejnik v slovensko-tibetanskih odnosih je vaša knjiga *Srečevanja s Tibetom*. Kaj je tisto, kar povezuje Slovence in Tibetance in širi obzorja?

Čeplak Mencin: Prepričan sem, da le kultura dialoga lahko preseže predsodke, nesporazume, nesoglasja. Ne Slovenci ne Tibetanci številčno

nismo velik narod. A kot pravijo, štejejo dejanja. Morda smo si blizu zaradi gora, zaradi neuklonljivosti, ponosa in poguma. Slovenci smo si zaradi smelosti in zgodovinskih okoliščin uspeli izboriti lastno državo, Tibetanci so jo zaradi naivnosti in zgodovinskih okoliščin izgubili. Med Ljubljano in Lhaso je 6702 km zračne razdalje, kar je veliko. Živimo na različnih koncih sveta, z zelo drugačno zgodovino in kulturo, a kot ljudje smo si zelo blizu. Ne želim romantizirati, a so dežele in ljudje na tem svetu, kjer se radi smejiyo, kjer radi pojejo in plešejo, kjer se radi šalijo, kjer so spoštljivi do narave – in Tibetanci takšni nedvomno so. Morda nas to povezuje, ne vem! Verjetno bolj malo Tibetancev ve za Slovenijo in Slovence, a obratno bi si upal trditi, da kar precej Slovencev pozna ali pa je vsaj slišalo za Tibet. In kot pravi dalajlama v predgovoru k naši knjigi *Srečevanja s Tibetom*: “Tibetanska civilizacija tvori poseben del dragocene skupne svetovne dediščine. Če bi propadla, bi bilo človeštvo siromašnejše.”

Jezernik: Kot kustosu in svetovnemu popotniku pa vam je blizu tudi Kitajska. Vaš najzgodnejši spomin na Kitajsko in Kitajce sega v čas, ko ste bili stari sedem let in vam je babica pripovedovala o tej daljni deželi. V uporniških najstniških letih ste prebirali rdečo knjigo Maovih misli, seznanili pa ste se tudi z daoizmom. Z očetom zdravnikom, ki ga je zanimala alternativna medicina, sta se velikokrat pogovarjala o akupunkturi. Pozneje je bilo za vas usodno srečanje s pomorskim biologom dr. Mastallerjem iz Nemčije, ki vam je ponudil, da se mu pridružite v razvojnem projektu na Kitajskem. Leta 1985 ste se potem odpeljali “na teren” na Kitajsko. Kakšne so bile vaše izkušnje, za katere pravite, da so bistveno zaznamovale vaše življenje in delo?

Čeplak Mencin: Čeprav sem do takrat že prepotoval kar lep del Azije in Afrike, sem Kitajsko pozimi leta 1985 doživel kot nekaj povsem drugačnega, novega. Tja sem pripotoval s transsibirsko železnico. Zelo rad potujem v nove dežele po kopnem. Gre za drugačno, globljo izkušnjo, kot če priletiš iz zraka. Ko potuješ po kopnem, se pokrajina spreminja počasi, ljudje se spreminjajo, spremljajo te nove vonjave, barve, okusi ... V Peking sem prispel decembra, kar pomeni, da je bilo zelo mraz, a je sijalo sonce. Na širokih avenijah, kjer se je trlo kolesarjev, so žarele kitajske pismenke, ki jih nisem znal prebrati, saj se nisem nikoli učil kitajščine. Nihče ni znal angleško, skratka, počutil sem se “izgubljenega v vesolju”. To je prav poseben občutek, saj se lahko zaneseš le na intuicijo. In

kot kaže, sem imel kar dobro, saj sem ostal na Kitajskem skoraj leto dni. Iz Pekinga sem odpotoval na jug, v Kanton, in naprej v vasico Namtau, kjer sem ostal pol leta. To je bilo prvič, da sem se zaposlil in ustalil v neki neevropski državi, tako drugačni od vseh drugih, ki sem jih poznal. Azijske in afriške države so bile še pred kratkim kolonije in z znanjem ali površnim poznavanjem nekaj evropskih jezikov si se znašel. V Turčiji sem se naučil toliko turščine in v Egiptu in Sudanu toliko arabščine, da me niso mogli prodati. Kitajska pa je bila nekaj drugega, novega. In na jugu ne govorijo mandarinske kitajščine, temveč kantonščino oziroma guangdonghua, ki je tonalni jezik tako kot mandarinsčina, a namesto štirih govorijo v osmih tonih, kar si v Evropi zelo težko predstavljamo, saj lahko govorimo ali "pojemo" katerikoli evropski jezik, pa se pomen ne bo spremenil. V Namtauu mi je bilo olajšano, saj sem živel in delal z nemškimi prijatelji, ki so znali kitajsko, pa sem se je začel učiti tudi sam. V pol leta sem jo že toliko obvladal, da sem se lahko poslovil od Namtaua in nadaljnjih šest mesecev mirno potoval po različnih kitajskih provincah. Kitajsko sem zapustil v Pamirskem gorovju ter pot nadaljeval proti severnemu Pakistanu. Izkušnja vsakdanjega življenja in dela na Kitajskem je bila enkratna. Tega se ne da primerjati s potovanjem. Ko si več mesecev v istem kraju, se spoprijateljš, z ljudmi deliš iste praznike, hrano, vreme, izkusiš tudi največje banalnosti. Sprva je vse novo, vsemu se čudiš, potem pa postajajo zadeve čedalje bolj vsakdanje, tudi rutinske. Tako sem prve mesece dosti fotografiral, potem pa so se mi zdele stvari že tako znane, domače in običajne, da sem to počel čedalje redkeje. Na srečo sem bil tako discipliniran, da sem v času svojega polletnega bivanja v Namtauu skoraj vsak dan pisal dnevnik. Z domačimi v Sloveniji smo si pisali pisma, ki so z letalsko pošto potovala približno teden dni. Doživel sem kitajsko novo leto, festival zmajevih čolnov, kitajsko poroko, rojstvo sina nemških prijateljev, naš božič in novo leto ... Živel sem v mali baraki, sredi ribnikov, vsako jutro sem vadil či gong, se pogovarjal z ribiči, obiskoval ljudi, ki so živeli na čolnih, se skoraj vsak teden vozil v Hongkong ... Vzljubil sem pravo kitajsko hrano, ki je v kitajskih restavracijah v Sloveniji žal ni, poslušal kitajsko glasbo in popevke in prebral veliko knjig o Kitajski. To je bil zelo umirjen čas, a poln najrazličnejših izkušenj. Takrat nisem vedel, da se bom v prihodnosti, po vrnitvi v domovino, tudi poklicno ukvarjal s Kitajsko. Po pol leta sem se znašel na nekakšni prelomnici: ali ostati na Kitajskem ali se vrniti domov. Odločil sem se za drugo možnost.

Jezernik: Na Kitajsko ste se nekajkrat vrnil tudi po osamosvojitvi Slovenije. Leta 1993 ste od profesorja Zmaga Šmitka, ki je takrat pisal knjigo *Srečevanja z drugačnostjo – slovenska izkustva eksotike*, dobili detektivsko obarvano nalogo, da poiščete grob uglednega astronoma in jezuita Avguščina Hallersteina iz Mengša ...

Čeplak Mencin: Hallerstein je bil v slovenskem zgodovinopisju do Šmitka prezrt, čeprav je edini Slovenec, ki je dosegel status mandarina tretje stopnje na kitajskem dvoru. Na Kitajskem je živel 36 let, tam je umrl leta 1774. Bil je astronom, izumitelj, geograf, kartograf, demograf, a predvsem jezuitski misijonar. V času svojega življenja na Kitajskem si je dopisoval s številnimi znanstveniki po vsem svetu. Prof. Šmitek je ravno pisal knjigo, in ko je izvedel, da potujem na Kitajsko, me je prosil, naj poiščem Hallersteinov grob. To je bila res prava detektivska naloga, podobna iskanju igle v senu. V Pekingu je bilo leta 1993 nekaj delujočih krščanskih cerkva in v eni od njih sem začel spraševati po Hallersteinu oziroma Liu Sonlingu, kot je bilo njegovo kitajsko ime. Zanj ni slišal še nihče. Potem sem se spomnil na italijanskega jezuita Mattea Riccija, ki pa so ga poznali, čeprav je umrl že leta 1610, se pravi 164 let pred Hallersteinom. Do Riccijeve smrti so jezuite pokopavali v Macau, ker pa si je Ricci pridobil izjemen ugled kot matematik in astronom pri takratnem cesarju Wan Liju, trinajstem cesarju dinastije Ming, je Ricciju v čast dovolil zgraditi pokopališče Zhalan, ki je danes na cesti Chegongzhuang št. 6, v sklopu kampusa Administrativne šole, ki je bila leta 1993 še partijska šola. Ko sem izvedel za to pokopališče, sem bil prepričan, da je tam pokopan tudi Hallerstein. In res, ko sem se pretihotapil na dvorišče takratne partijske šole, sem zagledal približno dva metra visok zid, za njim pa pokopališče. Če bi za dovoljenje za obisk pokopališča, ki je bilo zaklenjeno, uradno zaprosil, bi to lahko trajalo mesece, poleg tega ni bilo nujno, da bi ga sploh dobil. Tako sem se na hitro odločil, da tvegam in preplezam zid, in ko sem pristal na drugi strani, sem pred sabo zagledal stelo – obdelan nagrobnik s polovico vklesanih kitajskih pismenk in polovico vklesane latinščine: na njem je pisalo Ferdinand Avguštin Hallerstein. Nisem mogel verjeti svojim očem! Hitro sem nekajkrat pritisnil na sprožilec, in ko sem se vrnil domov, je Šmitek v svoji knjigi lahko objavil fotografijo Hallersteinovega nagrobnika.

Jezernik: Novembra 2015 ste dali pobudo za štiri razstave v eni z naslovom *Migracije*. Čemu ste se na teh razstavah v Slovenskem etnografskem muzeju posvetili in s kakšnim namenom ste jih pripravili?

Čeplak Mencin: Od nekdanj sem menil, da mora biti sodoben muzej angažirana kulturna institucija. Še toliko bolj etnografski muzej. To potrjujejo tudi vse mednarodne konference ICOM-a. Jeseni 2015 je po t. i. balkanski poti prišlo v Evropo na tisoče beguncev. Ljudje so bežali, ker so jim doma uničili vse, kar so imeli, reševali so si gola življenja, nekateri pa so videli priložnost za boljše življenje v Evropi. Od septembra 2015 do marca 2016 je Slovenijo prečilo več kot 500.000 beguncev in beguncev. To je bila popolnoma nepredvidena situacija! Javno mnenje je bilo razdvojeno. Mnogi so begunce in begunce sprejeli, a po drugi strani so se širili strah, nevednost in sovraštvo. Dnevne novice številka ena so bili begunce in begunce. Ksenofobija se je širila. Nekateri mediji so širili pristranske novice, polne predsodkov in stereotipov, in uradna interpretacija vladnih organov je bila na začetku polna ignorance in nejasnosti. Slovenski etnografski muzej je kot prostor dialoga med različnimi kulturami v zgodovinskem trenutku oblikoval klic k zavedanju in razumevanju, kaj se dogaja v družbi. V tem kontekstu je v sodelovanju z drugimi institucijami in nevladnimi organizacijami organiziral terensko delo med begunkami in begunce in pripravil štiri muzejske razstave na temo migranti in begunce. Muzej je že prej dokumentiral, raziskoval in kontekstualiziral migracije in begunce ter njihovo problematiko ob prihodu in odhodu z našega geografskega območja v stalni razstavi *Jaz, mi in Drugi* in še na dveh drugih razstavah.

14. in 15. novembra 2015 smo štirje zaposleni, vključno z novo direktorico dr. Tanjo Roženberger, preko Slovenske filantropije tudi sami pomagali beguncem. To je bila zelo globoka in močna izkušnja, ki bi jo priporočal vsakomur. 19. marca 2016 pa je nova skupina iz našega muzeja šla v Idomeni, največje begunsko taborišče v Evropi na grško-makedonski meji. In zakaj vse to počnemo? Zato, ker je Slovenski etnografski muzej prostor dialoga, ozaveščanja, neformalnega izobraževanja, dokumentiranja, zbiranja, interpretiranja in razstavljanja v službi ljudi. Je aktualen in angažiran! Naše osnovno poslanstvo je humano, humano za vse ljudi, ne le za privilegirane ali za elito. S tem delujemo v skladu s smernicami OZN-a, Unicefa in nenazadnje z našo svetovno krovno organizacijo ICOM ter osmišljamo naše delo v dobro človeštva in za boljši jutri!